

ULUSLARARASI
HORASAN'DAN ANADOLU'YA
İRFAN GELENEĞİ: ELVAN ÇELEBİ
SEMPOZYUMU
02-04 EKİM 2020

*INTERNATIONAL "IRFAN" TRADITION FROM KHORASAN TO ANATOLIA :
ELVAN CHELEBI SYMPOSIUM / 02-04 OCTOBER 2020*

BİLDİRİLER KİTABI

PAPERS BOOK

Editörler / Editors

Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN

Çorum, 2020

Bu bildiri kitabının her hakkı saklıdır. Bu yayının tümü veya hiçbir bölümü önceden izin alınmaksızın çoğaltılamaz, basılıp yayımlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Bu yayında yer alan bildirilerde öne sürülen her türlü görüş ve sorumluluk yazarlarına aittir. Bildiriler akademik unvana göre sıralanmıştır.

ISBN

978-605-5244-16-3

İsteme Adresi

Gazi Caddesi No: 99

19169 Çorum / TÜRKİYE

Tel. : 0364 222 15 55-56

Faks : 0364 222 15 58

Grafik & Tasarım

Bir Medya

Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13 Çorum

Tel. : 0364 225 66 64

www.birmedya.net

Baskı & Cilt

Semih Ofset Matbaa. Sek. Yay. Sağ. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde Yapıcı İş Hanı No: 74 İskitler Altındağ / ANKARA

Sertifika No: 40581

Çorum, 2020

SEYAHATNAMELERDE TRABZON TÜRBELERİ

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

ÖZET

Bizans bakiyesi Rum Devleti'nin yönetiminde olan Trabzon, 1461 tarihine kadar şehrin civar bölgelerine yapılan Türk akınları ve fetihle beraber İslamlaşma sürecine girmiştir. Fetih sonrası başlayan İslamlaşma irfan geleneğine sahip olan tekke ve zaviyeler aracılığıyla da sürdürülmüştür. Osmanlı idaresinde şehrin hem yöneticileri hem de zaviye mensubu erenleriyle İslamlaşma günümüze kadar devam etmiştir. Bu süreçte isimleri unutulmuş erenlerin ve yöneticilerin birçoğu söz konusu olsa da şahsına münhasır türbe yapılanlar da mevcuttur. Trabzon şehir merkezinde ayakta kalan 4 türbe yer almaktadır. Bunlar Trabzon'daki Osmanlı dönemi yapılarının korunaklıları arasında gelmektedir. Mevcut türbeler dışında her ne kadar günümüze kadar gelmese de Osmanlı döneminde Trabzon'da başka türbelerin varlığı da düşünülmektedir. Tarihi kaynaklar bunun izlerini bize sunmakla birlikte bunların isimlerinden de bahsetmektedir.

Seyahatnameler zamanın ve mekânın canlı bir tasvirini sunan tarihi kaynaklar arasında yer alır. Yerli ve yabancı birçok seyyahın uğradığı Trabzon şehri hakkında bilgi verilirken türbelere ilişkin notlar da tutulmuştur. Haliyle bu kaynaklar temelinde konuyla alakalı günümüzdeki basılı eserler de gözden geçirilerek Trabzon'daki türbelerin durumları, mimari özellikleri ve sahipleri hakkında bilgiler verilip şehrin İslami kimliğine kattıkları değerler vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Türbeler, Seyahatnameler

SHRINES OF TRABZON IN ITINERARY

Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK
Karadeniz Technical University
Faculty of Letters
Department of History

ABSTRACT

Trabzon, which was under the rule of the Greek State that was part of Byzantine, entered the Islamization process with the Turkish raids and conquests made in the surrounding areas of the city until 1461. Islamization that started after the conquest was continued through Islamic monasteries which have a tradition of lore. Islamization with both the rulers of the city and the members of the saints in the Ottoman administration continued until today. Although there are many of the men and administrators whose names have been forgotten in this process, there are also those who were made private shrines. There are 4 shrines in Trabzon city center. These are among the shelters of the Ottoman period structures in Trabzon. Apart from the existing shrines, it is thought that other shrines existed in Trabzon during the Ottoman period. Historical sources provide traces of this as well as mention their names.

Itineraries are among the historical sources that offer a vivid depiction of time and space. While informing about the city of Trabzon, where many domestic and foreign travelers visit, notes about the shrines were also kept. Therefore, based on these sources, current printed works related to the subject will be reviewed and information about the status, architectural features and owners of the shrines in Trabzon will be tried to highlight the city's Islamic identity.

Key Words: Trabzon, Shrines, Itinerary

GİRİŞ

Seyyah ve seyahat etmek kavramları üzerine söylenen tanımlamaların kadim dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Böylece kadim dönemlerde var olan seyahat geleneği yazılı basının hayata geçmesiyle iletişim rolünü de üstlenen bir fonksiyona bürünmüştür. Seyahatnamelerle gerçekleştirilen bu bilgi aktarımı bir toplumun yaşantı biçimi, inançları, sosyo-ekonomik vs. birçok konu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Zamanla yazarını adeta itibar sahibi kılan bu seyahatnameler toplumlar arası algıyı da ortaya koymaktadır. Osmanlıların kuruluşundaki kısıtlı seyahat izlenimleri 15. ve 16. yüzyılda bilhassa yerli seyyahların katkılarıyla coğrafyanın köşe-bucak görülmesine imkân sağladı. Hatta batılı seyyahların doğuyu görme arzusu 17. ve 18. yüzyıldan ziyade

19. yüzyılda büyük bir ivme kazandı. Bu minvalde Osmanlı coğrafyasını birçok yerli ve yabancı seyyah dolaşırken konumuz gereği Doğu Karadeniz'e gelen çoğu seyyahın da Trabzon'u bizatihi gördüklerini söyleyebiliriz. Zira şehrin coğrafi konumu ve siyasi arka planı çoğu seyyahı buraya yöneltiyordu.

Trabzon'un fethine kadar bilhassa Trabzon Rum Devleti hâkimiyeti zamanında şehrin çevresinde birçok Türkmen beylikleri vardı. Canik beylikleri yanında Ordu merkezli Hacı Emirli Beyliği ve Niksar merkezli Taceddinoğulları Beyliği karşısında Trabzon Rum Devleti'nin çok da siyasi bir gücü yoktu. Bu beyliklerden bir kısmı zamanla Osmanlıların hâkimiyetine girerek bir kısmı da Kafkaslara çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak şu bir gerçektir ki, bu beylikler öncülüğünde birçok Türkmen Trabzon ve çevresine akın etmiş buradaki beyliklerle birlikte hareket etmiştir. Zamanla Timur'un Anadolu'ya gelmesi sonucu mevcut Türkmen beylikleri yerini önce Karakoyunlulara sonra da Akkoyunlulara bırakmıştır. Akkoyunluların Rum Devleti üzerindeki baskısı Osmanlı-Akkoyunlu mücadelesi neticesinde Fatih'in en önemli hedeflerinden biri olarak 1461'de Trabzon'un Osmanlı hâkimiyetine girmesini sağlamış ve bölgedeki tüm Türkmenler de Osmanlılara bağlı kalmıştır. Böylece bölgede Türk hâkimiyeti kalıcı olarak tesis edilmiştir.¹

Fetih öncesi Trabzon ve çevresine gelen Türkmenlere kucak açan tabir yerinde ise öncü karakol hizmetiyle güvenlik sunanların başında daha önceleri buraya gelip yerleşen ve yaşantılarıyla İslam'ı anlatan dervişler gelmektedir. Onların buralarda kurdukları tekke ve zaviyeler Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Trabzon ve çevresinde de önemli roller üstlenmiştir. Seyahatleri sırasında Trabzon'a gelen Müslüman ve gayrimüslim seyyahlar şehir hakkında çeşitli bilgiler aktarıırken bazıları kısıtlı da olsa bahsi geçen bu tekke ve zaviyeler yanında türbeler ilgili de malumat vermektedir. Bilhassa Karadeniz ticareti yabancılara açıldıktan sonra yabancı seyyahların sayısı artmakla beraber birçok oryantalistin şehre yönelik bilgi aktarımı da kaynaklarda yer almıştır. (J. M. Kinneir, Bijişkyan, Elli Smith, J. Brant, Moltke, W. J. Hamilton, C. Texier, W. F. Ainsworth, J. P. Fallmerayer, K. Koch).² Aslında daha önceleri Timur'a elçi olarak gönderilen Clavijo seyahatnamesinde

1 İbrahim Telliöğlü, *Osmanlı Hâkimiyetine kadar Doğu Karadeniz'de Türkler* (Trabzon: Serander Yayınları, 2004), s. 191-192.

2 Bkz. Özgür Yılmaz, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878)* (Trabzon: KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

bölgedeki beylikler ve Türkmenler hakkında bazı bilgiler aktarmaktadır.³ Bahsettiğimiz üzere bölgeye tarihi süreçte birçok seyyah uğramıştır. Ksenophon'dan Giovanantonio Menavino ve Evliya Çelebiye kadar onlarca seyyah içerisinde (Athanes Nikitin, Joseph Barbaro, Vincenzo degli Alessandri, Pietro Ceduluni, Joseph de Tournefort) Trabzon'daki türbelere dair bilgi verenlerin çoğu kuşkusuz fetih sonrası burayı ziyaret edenlerdi. Bunların çoğunluğu da Müslüman seyyahlardı. Zira yabancı seyyahlar daha çok şehrin siyasi, ekonomik ve sosyal yönleri hakkında bilgi aktarırken dini yaşantısı hakkında gayrimüslimleri ön plana çıkarmışlardı. O halde Trabzon'da türbeler hakkında bilgi aktaran seyyahların sayısını oldukça sınırlı bir seviyede görmekte beraber bunlardan bazıları sadece türbelerin ismine değinmekle yetinmişlerdir. Mesela Evliya Çelebi şehirdeki türbeler hakkında bilgi verirken sayıları ve isimlerinden net olarak bahsetmez. Ancak seyyah, içlerinden bir tanesinin kime ait olduğunu anlatmış, bir diğerini anlatırken de “ziyâret-i” başlığını attıktan sonra gerisini boş bırakmıştır.⁴ Bu da bize Evliya Çelebi'nin şehirde 2 türbeye değindiğini bunlardan biri hakkında detaylı bilgi verirken diğerinin sadece ismini zikrettiğini düşündürmektedir. Böylece bahsi geçen kaynak kısıtlaması metnin daha efektif olabilmesi açısından seyahatnameler üzerinden konuyu izah etme yerine günümüzde ayakta kalan türbelerin ulaşılabilenleri kadarıyla seyahatnamelerdeki bilgileriyle modern çalışmaları harmanlayan akıcı bir yöntemi zaruri kılmaktadır. Bu arada çalışmada her ne kadar günümüzde ayakta kalan türbelere değinilse de şu an mevcut olmayan türbeler de ifade edilecektir.

Trabzon'daki türbelerden bahseden seyyahlar arasında 16. yüzyılda Âşık Mehmet,⁵ 17. yüzyılda Kâtip Çelebi⁶ ve Evliya Çelebi⁷ gibi tamamen Müslüman seyyahlar başı çeker. 19. yüzyılda yine Müslüman seyyahlardan Şakir Şevket⁸ ve İsmail Safa⁹ dikkati çekerken gayrimüslim seyyahlar içerisinde Bijişkyan'ın¹⁰ önemli bilgileri yanında Deyrolle ve Lourens'in gravürleri görsel katkılar sunmaktadır.¹¹ Bu görsel katkılara 1609'daki Bordier'in, 1870'deki Dussaud'un ve 1898'deki Lynch'in çizdiği haritalardaki imaret mezarlığı görüntüsü değer katmaktadır.¹² 20. yüzyılda ise Ahmet Refik Altınay¹³ ve İsmail Habib Sevük¹⁴ de Trabzon'a ilişkin gözlemlerini aktarırken türbelere yer veren önemli seyyahlar arasında yer alır. Bahsi geçen bu seyyahlar Gülbahar Hatun Türbesi başta olmak üzere Ahi Evran Türbesi ile günümüzde mevcut olmayan bazı türbeler hakkında bilgi vermektedir.

3 Ruj Gonzáles de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406* (London: Psychology Press, 2004), s. 60-65

4 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, haz. Zekeriya Kurşun vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), s. 52.

5 Mahmut Ak, *Âşık Mehmed Menâzırı'l-Avâlim (Tahlil, Dizin ve Metin)*, 3 cilt (Ankara: TTK Yayınları, 2007); Mahmut Ak, “Âşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi”, *Bir Tutkudur Trabzon*, ed.

G. Kayaoğlu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), s. 181-206.

6 Kâtip Çelebi, *Cihannüma* (İstanbul: y.y, 1141).

7 Evliya Çelebi, a.g.e.

8 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi / İlk Türkçe Şehir Tarihi*, ed. İ. Hacıfettahoğlu (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001).

9 İsmail Safa, *Mevlid-i Pederi Ziyaret* (İstanbul: Alem Matbaası, 1312).

10 P. Minas Bijişkyan, *Pontus Tarihi/Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, çev. H. D. Andreasyan (İstanbul: Çivi Yazıları, 1998).

11 Hatice Belge, *Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları (1926-2018)*, Yüksek Lisans Tezi (Trabzon: KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018), s. 212-221.

12 Hatice Belge, a.g.t., s. 4, 44, 111-112.

13 Ahmet Refik Altınay, *İki Komite İki Kitâh Kafkas Yollarında* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010).

14 İsmail Habib Sevük, *Yurddan Yazılar* (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943).

GÜLBAHAR HATUN TÜRBESİ

Asıl adı Ayşe Hatun olup¹⁵ günümüzde Gülbahar Hatun olarak bilinen hanım sultan II. Bayezid'in eşi ve Yavuz Sultan Selim'in annesidir. 1453'te Elbistan'da doğduğu tahmin edilen Ayşe Gülbahar Hatun,¹⁶ Dulkadiroğulları hükümdarı Sultan Alaüddeve Bozkurt Bey'in kızıdır.¹⁷ Bayezid Han Amasya'da sancak beyi iken 1469'da kendisiyle evlenmiştir.¹⁸ Yavuz, tek çocuğu olup 36 yıl II. Bayezid ile evli kalan Ayşe Gülbahar Hatun ömrünün son dönemlerini Trabzon'da 24 yıllık sancak beyliği yapan oğlunun yanında geçirmiştir. Birçok yerde vakıfları bulunan bu hayırsever sultan Trabzon'da da vakıf kurmuştur. Oğlunun padişahlığını göremeden 1505 yılında vefat eden Ayşe Gülbahar Hatun'un başlattığı külliye inşasını oğlu tamamlamış ve onun ismiyle anılan Trabzon Hatuniye Mahallesi'nde cami, mektep, medrese, imaret, türbe ve hamamdan meydana gelen büyük bir külliye oluşturulmuştur. Bu külliye Trabzon'daki ilk İslam eseri olarak bilinir.¹⁹

Âşık Mehmed, Hatuniye Camisi merkezli bu külliye hakkında bilgi verirken I. Selim'in annesinin şehrin batı tarafında Bab-ı Zağanos dışında defnedildiği türbesi yanında kurşun kaplı tek parça kubbeli güzel bir cami ve bir sırası siyah bir sırası beyaz taşlı düzgün ve eşsiz bir minare yapıldığını belirtir. Cami avlusunun kuzeyinde bir kısmı da batı yönünde büyük bir medrese yapıldığını, burada okuyan talebelerin hayır sahibi kadın tarafından kurulan vakıflardan belirli gelirleri olduğunu vurgular. Ayrıca caminin kible tarafında bir fırın, misafirlerin hayvanları için ahır ve mutfak malzemelerini koymak için mahzen ile kiler, batı tarafında da yetim ve fakir çocuklara Kuran öğreten bir okul bulunduğunu da ifade eder.²⁰ Kâtip Çelebi bahsi geçen bu yapı unsurlarının isimlerini belirtirken şehrin batısındaki dört camiden en önemlisi olan Hatuniye Camisinin yanında Sultan Selim'in annesinin türbesi olduğuna vurgu yapar.²¹

Külliye hakkında en tafsilatlı bilgiyi veren Evliya Çelebi, cami hakkında geniş malumat vererek külliyenin medreselerinde okuyan talebeler için vakıftan aylık olarak belirli gelir yanında et ve mum temini de sağlandığını vurgular. Buradaki darü'l-kurradan da bahseden Evliya Çelebi okunan dersler yanında hafızlarının da çokluğuna değinir. Ayrıca sabahları ve öğlen tüm ulemaya bir tas çorba ve bir parça ekmek ile her Cuma gecesi pilav ve zerdenin yanında yahni verilmesinin vakıf şartlarından olduğunu da ifade eder. Ayşe Gülbahar Sultan'ın türbesini büyük ziyaret yerleri arasında ele alan Evliya Çelebi vakıf gelirleriyle desteklenen türbedarları ve cüz okuyanların sayısının 90 kadar olduğunu ve her gün üç hatim okunduğunu vurgular.²²

Günümüzde Atapark olarak bilinen semte yakın zamana kadar adını veren cami ve türbe, külliyenin günümüze kadar ulaşan bölümleridir. Külliyenin diğer bölümleri ortadan kalkmakla beraber bu gün sadece cami, türbe ve şadırvan ayaktaadır. Hâlbuki bu külliye içerisinde caminin önünde şadırvan, öğrencilere ait çalışma odaları ile oldukça geniş bir meydan ve Gülbahar Hatun Türbesi bulunmaktaydı. Bu halini 1817-1819 arasında Karadeniz kıyılarını ziyaret eden Bijişkyan da ifade ederek cami ve türbeye ilaveten medreseyi de dile getirir. Türbenin üzerindeki kitabenin tarihini de hicri 911 olarak kaydeder.²³

15 Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, 36 (2009), s. 407.

16 Asıl adı ve günümüzde türbeye yönelik isimlendirme neticesinde ismin bu şekilde kullanımı uygun görülmüştür. Hatta Uluçay onun adı yönünde çeşitli mütalaaları yaparken Ayşe Gülbahar Hatun olabileceğini de işaret etmiştir. Bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), s. 43-45.

17 Yavuz Bahadıroğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2009), s. 157.

18 Şahabettin Tekindağ, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, XIII/17 (1963), s. 349.

19 Evliya Çelebi Hatuniye Camisini I. Selim'in annesinin yaptırdığını belirtir (Evliya Çelebi, a.g.e., s. 48). Yavuz Sultan Selim'in annesinin kim olduğu konusunda yapılan tartışmalar için bkz. M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 43-45; Sevinç Kuşoğlu, *Osmanlı'nın Valide Sultanları Hüznün ve İhtişamın Anneleri* (İstanbul: Bişge Kültür Sanat, 2012), s. 97-98; İbrahim Pazan, *Padişahın Anneleri-Eserleriyle Valide Sultanlar* (İstanbul: Babiali Kültür, 2007), s. 58.

20 Mahmut Ak, a.g.m., s. 185.

21 Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 430-431.

22 Evliya Çelebi, a.g.e., s. 50, 52.

23 Bijişkyan, a.g.e., s. 100-101.

Resim 1: Trabzon İmaret Camii ve Mezarlığı (Cacoulis, K. E Fotoğrafi-1895) (Kaynak: URL1)

1916'daki Rus işgalinden büyük zarar gören türbe işgal sonrası burayı ziyaret eden Ahmet Refik Altınay'ın gözlemlerine de yansımıştır. Ona göre türbe sekiz dılığlı seçkin bir bina içerisinde zarif resimlerle işlenmiş üst kısmına bir baştan öbür başa Ayetü'l-Kürsî yazılmıştır. Ancak badanalınması suretiyle çiçeklerin üzeri kapatılmış ve son tahribat akabinde türbenin pencereleri ile mihrap mahalli tamamen parçalanmıştır. Bu tahrip esnasında duvarları kurşunlarla delinmiş pencerelerin tel kafesleri de kaldırılarak defne saklı düşüncesiyle işgal güçleri tarafında Yavuz'un annesinin mezarı bile alt-üst edilmiştir.²⁴

1937'de Trabzon'da bulunan İsmail Habib Sevük, türbenin külliye içinde başköşede olduğunu, gövdesinin sekizli mudalla ve kubbesinin de kurşun olduğunu ifade eder. Ayrıca rivayete göre kitabesindeki üç beyitlik Farisi kıtayı Yavuz'un yazdığını ve bu kitabe de hoşuna giden “Banu-yı Rum” tabirinin tam olarak “Anadolu Prensesi” anlamına geldiğini vurgulayarak Yavuz'un anasına da yani anaların yavuzuna da bu tabirin az geldiğini belirtir.²⁵

Caminin doğusunda bulunan türbe sekizgen prizma şeklinde olup kubbelidir; kurşunla kaplı ve hafifçe sivri olan kubbe sekizgen bir kasağa oturtulmuştur. Gayet sanatlı olan bu kubbe saf kurşun ile örtülüdür.²⁶ Türbenin kuzeybatı yüzü dışında bütün cephelerinde pencere bulunmaktadır. Renkli taşlarla tezyin edilmiş pencere kemerlerinin üzerinde birer kabartma ile içleri zengin süslemelerle doldurulmuş madalyonlardan başka çeşitli duvar süslemeleri yer almaktadır. Güneydoğuya açılan kapının üstünde inşa kitabesi ve ayrıca rûmîler içinde iki besmele bulunmaktadır.²⁷ İyi bir taş işçiliğinin görüldüğü türbe sarımsı renkli kesme taşlardan inşa edilmiştir. Pencerelerinin tahfif (sağır) kemerlerinde olduğu gibi gri taşlar dekoratif olarak kullanılmıştır. Bedesten'de kullanılan malzemenin benzerine bu türbede de yer verilmiştir.²⁸

24 Ahmet Refik Altınay, a.g.e, 92-93.

25 İsmail Habib Sevük, a.g.e, s. 230-259.

26 Evliya Çelebi, a.g.e., s. 52.

27 Özkan Ertuğrul, “Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi”, *DİA*, 14 (1996), s. 232.

28 Selina Ballance, “Early Turkish Buildings in Trabzon”, *Belleten*, XXIX/113 (1965), s.75.

Kitabesinde aşağıdaki satırlar yer almaktadır:

*Çün zi-dünyâ sû-yı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm şüdü taht-ı mukarrer taht-ı huldu mülket-i dâim beru
Himmetiş ez-devlet-i fânî-yi dünyâ ruh çu tâft rû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i dâim beru
Rahmet-i dâim beru nâzil çu şüdü ez-feyz-i Hak geşt târih-i vefâteş rahmet-i dâim beru
Allah el-Bâkî Allah el-Bâkî*

Bunun günümüz Türkçesiyle karşılığı ise şu şekildedir:

*Anadolu'nun Hatunu dünyadan ahirete yüz çevirdiğinde ona ebedilik tahtı ve daimi mülk mukarrer oldu.
Onun himmeti, dünyanın fani devletinden yüz çevirdiğinde yüksek itikattan daimi devlet ona yüz koydu.
Hakk'ın feyzinden daimi rahmeti onun üzerine indiğinde, ölüm ona daimi rahmet oldu.
Baki olan Allah'tır Baki olan Allah'tır*

Resim 2: 1933'te Gülbahar Hatun Türbesi (Kaynak: Hatice Belge, a.g.t., s. 69)

Resim 3: Türbenin Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe ve Süslemeler

Resim 4: Türbenin Kuzey Cephesinden Görünüşü

Pencerelerinin ie ve dışa bakan başlıkları Selçuklu tarzındadır. Kubbe ile yan duvarlarının birleştiği mahalle dikdörtgen kalıp içerisinde yeşil zemin üzerine altın yaldızlı sülüs olarak ayet-i kerime yazılmıştır (Resim 5). Duvarların soldan birinci satırında acemi bir sülüs ile "Accilü bi-salavâti kable'l-fevt" (Resim 7), sağ tarafında kûfi hattı ile "Besmele-i şerife" (Resim 6), soldan ikincide kûfi hat ile "Kul küllün ya'melu alâ şâkiletih" yazılmıştır (Resim 8).²⁹

Resim 5: Gülbahar Hatun Türbesi İçindeki Süslemeler ve Sanduka

Resim 6: Batı Cephesi

Resim 7: Kuzey Cephesi

29 Mehmet Murad, İstikbal, 7 Şubat 1921

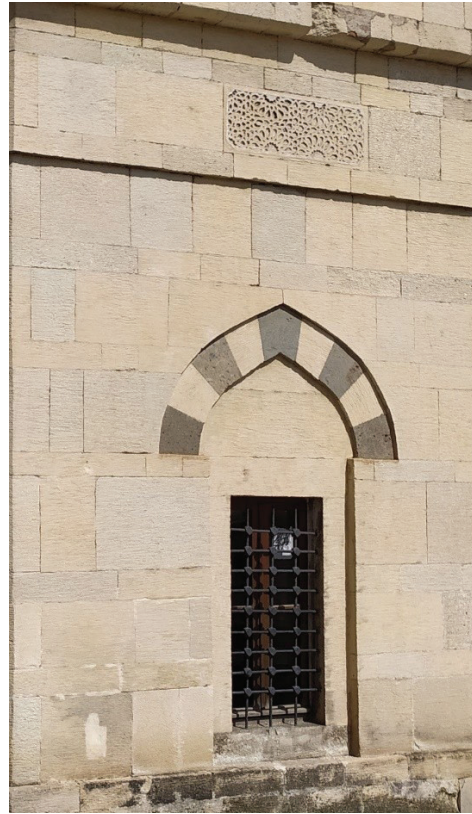
Resim 8: Kuzeydoğu Cephesi

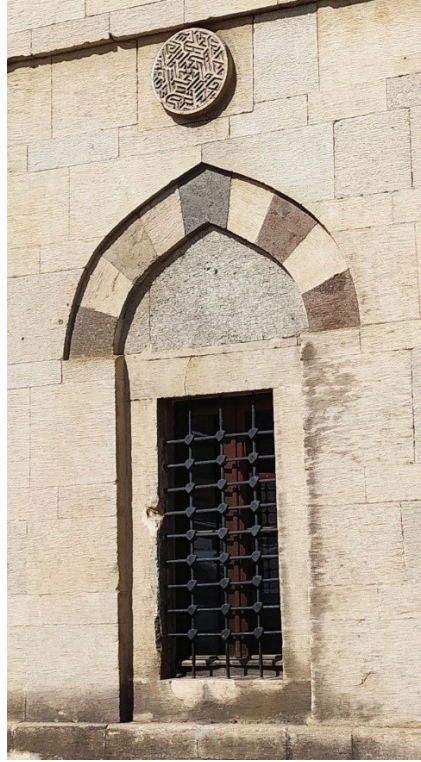
Resim 9: Güneybatı Cephesi

Resim 10: Güney Cephesi

Resim 11: Güneydoğu Cephesi

Resim 12: Doğu Cephesi

Türbenin ilk yapıldığı hali üzerinden zamanla tahribatlar ve bunlara bağlı onarımlar meydana geldiğinden nakış düzeninde de bozulmalar olmuştur. 2005'te benzer malzeme ile genel dokuya uyumu esas alınarak yeniden onarılmıştır. Bu onarımda birçok işlem yanında çürüyen ahşap doğramaları ve demir kapısı çıkarılarak yenilenip aslına uygun sert ağaçtan ahşap kapı yapılmıştır.³⁰

Resim 13: Günümüzde Külliyyeden Geri kalan Cami, Şadırvan ve Türbe

30 Bkz. Tülay Zorlu, "Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 75/35 (2011), s. 224-225.

AHİ EVRAN TÜRBESİ

1071 yılında Malazgirt Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında tasavvufi akımların ve mutasavvıfların önemli rolleri oldu. Bunlardan Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nde de *Ahiyan-ı Rum*³¹ şeklinde ifade edilen Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen genel bir ad olan Ahilik, cömertlik ve Arapça kardeşim anlamlarına gelmektedir. Türkler arasında yiğitlik ve cömertlik mefkûresini ön planda tutarak ideal insan tipini oluşturma gayretini taşıyan ahilik önce *akı-akılık* kelimeleriyle ifade edilirken zamanla yerini *ahi* kelimesine bırakmıştır.³²

Ahilik, Ortaçağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumlardan biridir. Fütüvvet anlayışına dayalı daha çok tasavvufi-ahlaki bir akım görünümündeki bu gelenek Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillah (1180-1225) zamanında siyasi bir otoriteye bağlanmıştır. Bu teşkilat Halife Nâsır'ın kurduğu gençlik, cömertlik teşkilâtı anlamında olan Fütüvvet teşkilâtının Anadolu'daki bir devamı olarak görünmektedir. Türk asıllı bir şeyh olan Şeyh Evhadüddin Hamid El-Kirmanî (635/1238)'nin Anadolu'daki Fütüvvet teşkilâtına mensup şeyhlerin lideri olarak 1204 senesinde Anadolu'ya gelmesi akabinde onun fikirleriyle olgunlaşan, daha sonra onun talebesi ve damadı olan Ahi Evran Şeyh Nasirüddin Mahmud tarafından kurulan Ahilik teşkilâtının Türklere has bir teşkilât olduğu bilinmektedir.³³

Osmanlılar zamanında toparlanarak güçlü bir yapı haline gelen Ahilik, ahlaki, siyasi, iktisadi ve askeri birçok görevleri kendi ritüellerine uygun bir biçimde yerine getirmiştir. Bu birlikler arasındaki hiyerarşi çıraklıkla başlayıp belli sürelerle kalfalık ve ustalık aşamalarına ulaşıyordu. En üst basamakta ise alt basamaktakilerin kendisine intisap ettiği, onları türlü yönlerden yetiştirmek için ahi zaviyeleri yaptıran ve sanatta herkesin saygısını kazanmış olan bir Ahi Baba bulunuyordu.³⁴ Ahi babaların yaptırdığı bu zaviyelerde aynı zamanda, başka şehir ve kasabalardan gelen konuklar ağırlanırdı.

Yine bu zaviyelerde, sanat ya da meslek üyeleri, toplu yaşam kuralları, yurttaşlık görevi, askerlik vazifesi ve genel bilgiler yönünden eğitilirdi.³⁵

Anadolu'nun genelinde kurdukları tekke ve zaviyelerle sosyo-ekonomik birçok görevi yerine getiren ahilerden Trabzon'da Ahi Baba veya Ahi Dede olarak bilinen derviş, bazı kaynaklarda Ahiliğin kurucusu Ahi Evran ile kardeş olduğu zikredilmekle beraber Orhan Gazi döneminde Trabzon'a gelerek bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması için gayret göstermiştir.³⁶ Asıl adının Hasan Ebu'l-Hakayık olduğu ve 1351 yılında şehit edildiği türbe kapısındaki günümüz Türkçesine aktarılmış kitabesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan 67 yaşında vefat ettiği anlaşılan Ahi Evran Dedenin kabri önceleri Maşatlıkta bir ceviz ağacının altında iken Sultan Abdülaziz'in baş müezzinlerinden Akçaabatlı Hacı Hakkı Baba³⁷ tarafından manevi olarak tespit edilmiş ve oradan alınarak günümüzde türbesinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Cami ve yanındaki türbesi 1887 yılında Trabzon Valisi Kadir Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami ve türbenin yaptırılacağı arsanın Hristiyanlara ait olduğunun iddia edilmesi üzerine mahkemelik olan konu Hakkı Baba tarafından İstanbul'daki temyiz mahkemesine (şura-yı devlet) intikal ettirilerek arsanın belediyeye ait olduğu ispatlanmış ve cami ile türbenin yapılmasına izin verilmiştir.³⁸

31 H. Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), s. 195.

32 Ahi kelimesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yakup Karasoy, "Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2003), s. 1-23.

33 Ahi Evran'ın şahsı, eserleri ve fikirleri ile ilgili bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu* (Konya: Damla Matbaacılık, 1991); Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (Ankara: TTK Basımevi, 1997); Galip Demir, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik* (Ankara: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı, 2000).

34 Ziya Kazıcı, "Esnaf Teşkilatı (Ahilik)", *Diyanet Dergisi*, 17/3 (1978), s. 253-254.

35 Mehmet Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 88-89.

36 Şemseddin Sami, *Kâmüsü'l-'A'lâm*, c. II (Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996), s. 805.

37 Şeyh Hakkı Efendi, 1822 yılında Akçaabat'ta doğmuş ve medrese eğitimi görmüş, önce Kadiri sonra da Nakşi tarikatına bağlanmıştır. Ahî Evren'in mezarını gördüğü bir rüya üzerine türbe olarak yapılmasına vesile olmuştur. 1888 yılında vefat edince, söz konusu türbenin yanına defnedilmiştir. Bkz. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, c. II, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2005), s. 213. Başkanlık Arşivi (BA), Bâb-ı Alî Evrak Odası, No: 1623/121696 (06 Za 1318).

38 BA, Şurâ-yı Devlet Defterleri, No: 1827/9 (24 Ca 1302); BA, Zaptiye Nezareti Belgeler, No: 4/65 (15 L 1289).

Günümüzde Ahi Evran Dede Camii ile anılan ve camiye bitişik olarak yapılan türbe, caminin kuzey-doğu bölümüne bitişik olarak konumlandırılmıştır. Türbenin batısında camiye girilen bir yol bulunmaktadır. Türbenin içinde 4 mezar bulunmaktadır. Bunlardan biri Ahi Evran'a ait olup diğer üç mezardan ortadakinin başucunda Hacı Hakkı Baba yazıp ölüm tarihi 1883 olarak kaydedilmiştir. Diğer mezarların da Hacı Hakkı Baba'nın oğullarına ait olduğu ileri sürülmektedir. Şakir Şevket'in eserinde değindiği bu türbeden Bijişkyan "Boztepe'de Ahremen Dede adlı mescit vardır" derken Ahi Evren'i kastetmektedir.³⁹ Şakir Şevket gayrimüslimlerin türbenin etrafındaki fidanları kırmakla beraber türbe içindeki su kuyusunu da taşla doldurduklarını belirtmektedir. Bu nedenle

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında çıkan anlaşmazlık fidanların tekrar dikilmesi ve türbenin etrafının güzelleştirilmesiyle son bulmuştur.⁴⁰

Kare planlı olan türbe dairesel kubbe ile örtülüdür. Türbenin, kuzey cephesinde kapı ve iki pencere, doğu ve batı cephelerinde de birer penceresi bulunmaktadır.

Pencere ve kapılar sivri kemerlidir. Türbe sade bir mimari yapıya sahiptir.⁴¹

Resim 14: Camiye Bitişik Türbenin Ön Cepheden Görünüşü

Resim 15: Cami ve Türbenin Bitişigindeki Hazire

39 Minas Bijişkyan, a.g.e., s. 101.

40 Şakir Şevket, a.g.e., s. 116-117.

41 Hatice Belge, a.g.t., s. 78.

Resim 16: Türbenin İç Kesimi (Başta Ahi Evrenin sandukası, onun ayakucundaki üç sandukadan ortadaki Hacı Hakkı Baba ve diğerleri de aile efradı)

EMİR MEHMET TÜRBESİ

Eski Kavak Meydanında günümüz Trabzon Lisesi'nin karşısında yer alan bu türbe sahibi Emir Mehmet hakkında literatürde net bir bilgi mevcut değildir. Ancak kitabesine göre 1523 yılında türbenin kendisi için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yine bazı kaynaklarda Trabzon Valisi olma ihtimalinin bulunduğu dile getirilmektedir. Türbe içerisinde iki mezar yer almaktadır. Bunlardan biri Emir Mehmet'e diğeri ise 1877 yılında bu türbeye defnedilen Kadiri Tekkesi (Hatuncuk Camii) Şeyhi Osman Babaya aittir. Bu nedenle türbe bazı kaynaklarda Osman Baba Türbesi olarak da geçmektedir.⁴²

Türbe kitabesinde Arapça ve Farsça olarak tanzim edilmiş şu satırlar yer almaktadır:

*Kad bünyet hazihi't-türbeti 'ş-şerîfetü li-ecli'l-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ
Rahmetillahi's-Samed Emir Mehmet Tayyebellahu serâhü ve ce'ale'l- cennete mesvahü
Hitab-ı irci 'i câ-neş çü bi'snîd etâ'allahe bi'r-rac 'i ileyhi Müverrih güft der tarih-i nakleş kelâmi
rahmetüllahi aleyhi 930*

42 Hatice Belge, a.g.t., s. 53-54.

Kitabesinin günümüz Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

Bu şerefli türbe, Samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum ve mağfur Emir Mehmet (Allah kabrini güzelleştirsin mekânını Cennet kılın) için bina edildi.

Ruhu dön hitabını işittiğinde Allah'ın dön emrine itaat etti.

Müverrih, "Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" sözüyle vefat tarihini söyledi 1523

Sekizgen gövdeli türbenin kubbesi kurşun kaplı olup yine sekizgen kasnağa oturmaktadır. Zaman içerisinde kubbesi ve gövdesi tahrip olmakla beraber 1973 yılından sonra restore edilmiş ve günümüzdeki halini almıştır. İki cephesinde sağır sivri kemerli pencereleri bulunan türbenin giriş kapısı kuzey-doğu cephesindedir. Sekizgen plan şemasına sahip türbe ve süslemesi mimari üslubuyla Klasik Devir Türbe yapısı özelliklerini taşımaktadır.⁴³

Resim 17: 1920'lerde Emir Mehmet Türbesi (Kaynak: Hatice Belge, a.g.t., s. 58)

Resim 18: Türbenin Genel Görünümü

Resim 19: Emir Mehmet Türbesi Giriş Kapısı ve Üzerindeki Kitabe

Resim 20: Türbe İçerisindeki Emir Mehmet ve Osman Baba'ya Ait Sandukalar

HAMZA PAŞA TÜRBESİ /AÇIK TÜRBE

Günümüzde Hamza Paşa Türbesi olarak bilinen bu yapı mimari özelliğine bağlı açık türbe (baldaken) olarak da isimlendirilmektedir. Türbe günümüzdeki Hamza Paşa Camii etrafındaki kabristanlıkta yer almaktadır. Açık türbenin içerisinde üç mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan biri Hamza Paşa'ya, diğeri Hamza Paşa'nın babası Hüseyin Bey'e diğeri de kitabesi olmadığından kim olduğu bilinmemesine rağmen bir kadına ait olduğu düşünülmektedir. 18. yüzyıla ait olan bu türbede Latin harflerine aktarılmış olan Hamza Paşa'nın mezar kitabesi 1735 tarihli, Hüseyin Bey'in mezar kitabesi ise 1737 tarihlidir.

Mimari açıdan açık türbe (baldaken) olma özelliğine yönelik her bir ayağı altıgen taşlarla dizilmiş altıgen planlıdır. Beşik kemerle birbirine bağlı olan ayaklar bir sıra açık bir sıra koyu taş ile örülmüştür. Kubbesi kurşunla kaplıdır. Bu türbe mimarisi, yapıldığı dönem itibariyle Batı tesiri altındaki Osmanlı türbeleri arasında değerlendirilir.⁴⁴

Resim 21: Hamza Bey'in Başayağı

Resim 22: Hüseyin Bey'in Başayağı

Resim 23: Cami ve Kabristanlıktaki Türbenin genel Görünümü

44 Hatice Belge, a.g.t., s. 63.

TEZVEREN BABA TÜRRESİ

Ortahisar Mahallesi sınırlarında, Tarihi Çifte Hamam'ın kalıntılarının bulunduğu Ortahisar sur duvarlarının dibindeki Tezveren Baba Türbesinin adına ilk olarak 1937 yılında Çetintaş'ın raporunda rastlanmaktadır.⁴⁵ Günümüzde var olan türbe, Trabzon Belediyesince asılan bilgilendirme panosunda Tezveren Dede Türbesi olarak belirtilmiştir. Hayatı hakkında bilgi olmayan Tezveren Baba kabrin yanındaki bilgilendirme levhasına göre 1389-1461 arasında yaşamış ve fetih sırasında burada şehit düşmüştür.⁴⁶

Mevcut haliyle sadece açık bir kabrin yer aldığı bu türbe 1926'dan 2014'e kadarki halihazır haritalarda yapı kütlesi dikdörtgen biçimiyle haritalara işlenmesine rağmen 2014'ten sonra halihazır haritalarında yer almamıştır. Haliyle türbe olarak düşünülen bu yapının kenar duvarları çevrilmiş içerisinde bir adet kabir olan ve üç basamakla buraya çıkılabilen konumdadır.⁴⁷

Resim 24: Tezveren Baba Kabri

DERVİŞ ALİ BABA TÜRRESİ

Günümüz Gazipaşa Mahallesi sınırlarında, Tekke Camii'nin güney-batısındaki haziresinde 1926 ve 1938 halihazır haritalarında yer alan türbe yapısıdır.⁴⁸ Türbe sahibi Derviş Ali 1532 yılında Trabzon'da Hızırlık ve Kalenderhane Zaviyelerinin mutasarrıfı idi.⁴⁹ Yapının ismine literatürde ilk olarak Çetintaş'ın raporunda Ali Baba Türbesi olarak rastlanmıştır.⁵⁰

Resim 25: Tekke Camii Haziresinde Derviş Ali Baba Türbesi

45 Sedat Çetintaş, "Trabzon'un Sanat Eserleri Raporu", *Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza*, ed. Ö. İ. Tuluk ve H. İ. Düzenli (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010), s. 381.

46 Mehmet Akif Bal, "Trabzon'da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, c. II, ed. Şenol Saylan ve Betül Saylan (Trabzon: Trabzon Büyükşehir Yayınları, 2016), s. 696.

47 Hatice Belge, s. 75.

48 Mehmet Akif Bal, a.g.m., s. 696.

49 Derviş Ali hakkında geniş bilgi için bkz Mehmet Fatsa, "15 ve 16. Yüzyıllarda Trabzon Sancağında Kurulan Zâviyeler", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, ed. Şenol Saylan ve Betül Saylan (Trabzon: Trabzon Büyükşehir Yayınları, 2016), 935-937.

50 Sedat Çetintaş, a.g.m., s. 381.

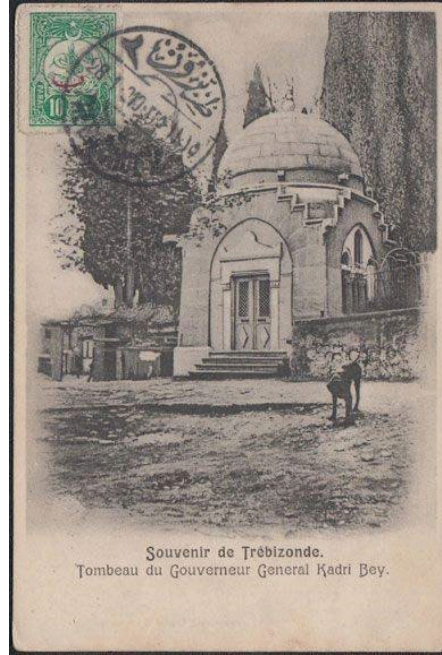
GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN BAZI TÜRBELER

Bu başlık altında çalışmamızda değindiğimiz seyahatnamelerin çoğunda değinilmeyen ancak diğer kaynaklarda yer alan türbeler hakkında bilgi verilecektir. Bu yapıların çoğu hatta hemen hemen tamamı buldukları mezarlıklarla da birlikte dönemin Umum Müfettişi Tahsin Uzer Bey ile Belediye Başkanı Kadri Mesut Bey kararı sonucu yıkılmıştır. Tabii bu süreçte Arapkirli Mimar Sedat Çetintaş'ın şehrin tarihi eserleriyle ilgili hazırladığı raporu oldukça etkili olmuştur.⁵¹

Kadri Bey Türbesi

II. Abdülhamit zamanında Trabzon Valisi olan Kadri Paşa adına yapılmış türbedir. Şimdi mevcut değildir. Dönemin İmaret Mahallesi olup İmaret Mezarlığında (günümüzde Atapark mevki) yer alan bu türbe o kadar görkemli bir yerde yapılmış ki, geçerken dikkati çekmemesi mümkün değildi. Nitekim park yapılmadan evvel türbe, mezarlıklar içindeki bir binaydı. Bu mezarlıkta ayrıca Kadri Beyle beraber Yusuf ve Asım Paşaların da türbeleri bulunmaktaydı.⁵²

Türbenin görüntüsünden anlaşıldığı kadarıyla kare planlı ve dairesel kubbeli bu yapının cephelerinde taşıyıcı sivri kemerleri seçilmektedir. Giriş kapısına dört basamakla çıkılan türbenin güney cephesi görülememekle beraber doğu ve batı cephelerinde her biri üçe ayrılmış büyük pencereler bulunmaktadır. Türbe muhtemelen 1937'den sonra yıkılmıştır.⁵³

Resim 26: Kadri Paşa Türbesi (Kaynak: URL2)

51 Sedat Çetintaş, a.g.m., s. 365-383; Mehmet Akif Bal, a.g.m., s. 694-698.

52 Mustafa Kemal Sayıl, *Trabzon'a Işık Tutan Anılar / Mustafa Kemal Sayıl'ın Trabzon Anıları 1900-1950*, haz. Mehmet Akif Bal (İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2011), s. 357-360.

53 Hatice Belge, a.g.t., s. 226.

Kavak Meydanı Türbeleri

Kavak Meydanı Türbeleri olarak 19. yüzyıl gravürlerinde yer alan iki görüntü vardır. Bunların kime ait olduğu ve hangi tarihte yapıldığı bilinmemekle beraber gravür görüntülerinden bu iki türbeden birinin açık türbe olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce Trabzonspor Stadyumunun olduğu futbol sahaları alanındaki mezarlık, bu türbelerin etrafında toplanmıştı. Bu mezarlığın yıkımı sırasında türbeler de ortadan kaldırılmıştır. Yapımları 16. yüzyıla atfedilen bu türbelerden Bijişkyan eserinde; “yer yer şapele benzeyen birkaç kubbeli eski bina” ifadesiyle bahsetmektedir.⁵⁴ 19. yüzyılda Lourens ve Deyrolle'nin gravürlerden anlaşıldığı kadarıyla açık türbe, kare planlı 4 ayaklı ve sade sütun başlıdır. Diğer türbe ise mimari açıdan sekizgen bir gövde üzerine yüksek kasnaklı bir kubbeyle örtülmüştür. Her köşede bir penceresi vardı. İyi bir taş işçiliği ile pencereler sağır sivri kemerlerle dekore edilmişti. Kemerlerle, atlamalı olarak kullanılan açık ve koyu renkli taşlar, güzel bir görünüm arz ediyordu. Bu yapılar muhtemelen 1926'dan sonra yıkılmış olmalıdırlar.⁵⁵

Resim 27: Kavak Meydanı Türbeleri (Kaynak: Hatice Belge, a.g.t., s.220)

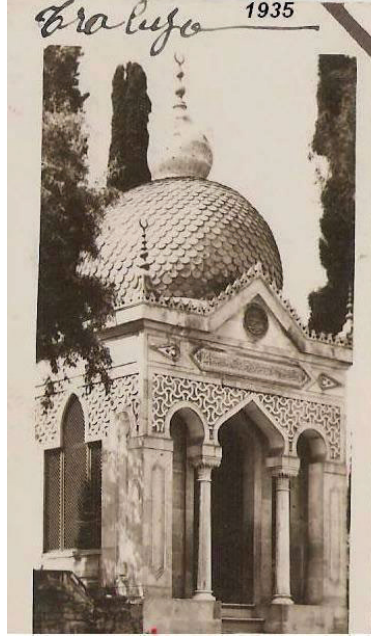
Hamdi Paşa Türbesi

İmaret mezarlığında Kadri Bey'in türbesine varmadan evvel, yüksek rütbeli bir askere ait yine güzel bir türbe yer alırdı. Aslında mezarlığın kuzey duvarında bulunan türbede yatan kişinin Hamdi Paşa olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kare planlı, soğan kubbeli, iri alemli bu türbenin Osmanlı Dönemi Trabzon ve taşra türbe tipolojisinde rastlanmayan bir yapısı vardır. Muhtemelen 1937 yılından sonra diğer yapılarla beraber yıkılmıştır.⁵⁶

54 Minas Bijişkyan, a.g.e., s. 101.

55 Hatice Belge, a.g.t., s. 212-221.

56 Hatice Belge, a.g.t., s. 226.

Resim 28: Hamdi Paşa Türbesi (Kaynak: Hatice Belge, a.g.t., s. 227)

Asım Paşa Türbesi /Asım ve Yusuf Paşa Türbesi

Bu türbe Asım ve Yusuf Paşalara ait türbedir. Asım Paşa'nın kabri üzerine inşa edilecek türbenin Yusuf Paşa'nın kabrinin sınırlarına müdahil olması gerekçesiyle iki kabrin üzerine türbe inşa edilmesi söz konusu oldu. Yusuf Ziya Paşa 1882'de vefat ettiğine göre türbe bu tarihten sonra yapılmış olmalıdır.⁵⁷ Aslında Yusuf Paşa Darüşşafaka Mektebine olan muhabbetiyle buranın bahçesine gömülmek istemiş ancak bu mümkün olmadığından Trabzon'da Gülbahar Hatun Camisi'nin avlusunda Gülbahar Hatun Türbesinin karşısına defnedilmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla söz konusu türbe Asım Paşa için planlanmıştır. Bu türbe imaret Mezarlığı'nın parka çevrilmesi çalışmaları sırasında 1938 yılında yıkılması gerekli görülen yapılarla birlikte daha sonraki yıllarda yıktırılmıştır.⁵⁹

Resim 29: Asım Paşa Türbesi (Kaynak: Hatice Belge, a.g.t., s. 232)

57 Mehmet İzzet, "Yusuf Ziya Paşa", *Muallimler Mecmuası*, 3/24 (Ağustos 1924), s. 905. Yusuf Paşa'nın ölümünden 83 yıl sonra Darüşşafaka idare heyeti Trabzon'a gönderdiği bir heyet ile 1965'te onun kabri ile mezar taşları vasiyeti yerine getirilmek üzere İstanbul'a nakledildi (Şükrü Köse, "Eski Umum Müdürlerimizden Yusuf Ziya Paşa", *Orman ve Av*, Yıl 27, XXXVII/12 (Aralık 1965), s. 14.

58 Mehmet İzzet, a.g.m., s. 905.

59 Hatice Belge, a.g.t., s. 232.

İsimsiz Türbe

Pazarkapı Mahallesi sınırlarında Sekiz Direkli Hamam'ın bulunduğu sokağın batısında kalan Şehit Sokak'ın doğu tarafında 1926 ve 1938 halihazır haritalarında türbe yapısı tespit edilmiştir. Literatürde bu yapı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadığından İsimsiz Türbe olarak ifade edilmiştir.⁶⁰

SONUÇ

Trabzon'un stratejik önemi tarih boyu buraya birçok milleti yöneltmiştir. Bu yönde Osmanlılardan önce buraya gelen Müslüman Türk unsurlar bu şehrin surları dışında bazıları da sur içinde şehit düşmüştür. Fetihden önce buraya gelen ve şehrin civarına yerleşen Türkmenler bunların tarihteki en bariz örnekleridir. Bugün birçoğu ibretlik hikayelerde anlatılan birçoğu da isimsiz kabirlerinde yatan bu dervişler fetih öncesinde şehri ve çevresini bu kutlu muştuya hazırlamak için gayret göstermişlerdir. Fetih sonrası Türk İslam kimliği kazanan şehirde bu kimliğin en güzel ve en hazin örneklerini türbe ve mezarlıklarla görmüş olduk. Araştırmalarımız bize gösterdi ki; 1937- 1938 yılı bahsi geçen örnekler için bir dönüm noktası oldu. Bu yıllarda alınan kararlar ve hazırlanan sanat eserler raporu sonucu peşi sıra veya aralıklarla 1980'lere kadar gelen dönem içerisinde sayısız mezarlık ve türbe ortadan kaldırıldı.

Nitekim günümüzde mevcut olup ayakta kalan türbeler nezdinde elimizde çok az sayıda örnek olduğunu gördük. Seyahatnameler ve diğer modern çalışmalar sonucu bunların merkezinde yer alan Gülbahar Hatun Türbesi'nde bile yılların getirdiği bozulmalara binaen önemli değişiklikler yapıldı ve günümüzdeki halini aldı. Bunun dışında ayakta kalan türbelerin hemen hemen tamamı şehri fethetmek için buraya gelen veya fetihden sonra fethin her yönüyle şehirde yerleşmesine gayret gösteren dervişlerdir. Bu görev esnasında Derviş Ali Baba gibi bazısının tekke ve zaviyeleri bulunurken bazıları da zaviyelerde yetişen güçlü sanat sahipleriydi. Ahi Evren Dede, Emir Mehmet, Hamza Paşa, Tezveren Baba günümüzün bu yöndeki müşahhas örneklerindedir.

Bugün türbeleriyle izlerini tespit edip tanıştıklarımız yanında dönemlerine damga vuracak bir kabir veya türbesi de ortadan kaldıranları ancak çeşitli seyahatname ve modern çalışmalar sayesinde idrak edebildik. Kaynaklar bize gösterdi ki; Trabzon bu açıdan nice isimsiz kahraman dervişleri kendi bağrında paşalarıyla saklamaktadır. Kavak Meydanı türbeleri yanında Kadri Paşa gibi nice paşaların türbeleri artık sadece literatürde karşımıza çıkabilmekte gravür ve resimlerden o muhteşem istirahat-gâhlarını temaşa edebilmekteyiz. Nitekim bunlar imar planları, sanat eserleri raporu, dönemin ideolojileri ve çeşitli kamulaştırmalarla ortadan kaldırılmıştır. Yine de geride kalanlar şehrin hafızası olma niteliğiyle sahip çıkılması ve korunması gereken önemli yapılardır.

60 Hatice Belge, a.g.t., s. 238.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BA, Bâb-ı Ali Evrak Odası, No: 1623/121696 (06 Za 1318). BA, Şurâ-yı Devlet Defterleri, No: 1827/9 (24 Ca 1302) BA, Zaptiye Nezareti Belgeleri, No: 4/65 (15 L 1289).

Basılı Kaynaklar

Ak, Mahmut, "Âşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, ed. G. Kayaoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 181-206.

Ak, Mahmut, *Âşık Mehmed Menâzıru'l-Avâlim (Tahlil, Dizin ve Metin)*. 3 cilt.

Ankara: TTK Yayınları, 2007.

Altınay, Ahmet Refik, *İki Komite İki Kitâle Kafkas Yollarında*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Atsız, H. Nihal, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Bahadıroğlu, Yavuz, *Resimli Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2009.

Bal, Mehmet Akif, "Trabzon'da Yok Olan Tarihi Müslüman Mezarlıkları ve Bunların Trabzon Şehir Kültürüne Etkileri", *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, c. II, ed. Şenol Saylan ve Betül Saylan. Trabzon: Trabzon Büyükşehir Yayınları, 2016, s. 687-710.

Ballance, Selina, "Early Turkish Buildings in Trabzon", *Bellekten*, XXIX/113

(1965), s. 73-76 (17 plan ve resim).

Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla

Matbaacılık, 1991.

Belge, Hatice, *Trabzon Mezarlıkları ve Mezar Anıtları (1926-2018)*. Yüksek Lisans Tezi Trabzon: KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.

Bijişkyan, P. Minas, *Pontus Tarihi/Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*. çev.

H. D. Andreasyan. İstanbul: Çivi Yazıları, 1998.

Clavijo, Ruj Gonzáles de, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*. London: Psychology Press, 2004.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: TTK Basımevi, 1997. Çetintaş, Sedat,

"Trabzon'un Sanat Eserleri Raporu", *Trabzon Kent Mirası Yer-*

Yapı-Hafıza. ed. Ö. İ. Tuluk ve H. İ. Düzenli. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010, s. 365- 383.

Demir, Galip, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*. Ankara: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı, 2000.

Emecen, Feridun, "Selim I", *DİA*, 36 (2009), s. 407-414.

Ertuğrul, Özkan, "Gülbahar Hatun Camii ve Türbesi", *DİA*, 14 (1996), s. 231-232.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c. II, haz. Zekeriya Kurşun vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

Fatsa, Mehmet, "15 ve 16. Yüzyıllarda Trabzon Sancağında Kurulan Zâviyeler",

1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, c. II, ed. Şenol Saylan ve Betül Saylan. Trabzon: Trabzon Büyükşehir Yayınları, 2016.

- Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. II, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz. İstanbul: Kitabevi, 2005.
- İzzet, Mehmet, “Yusuf Ziya Paşa”, *Muallimler Mecmuası*, 3/24 (Ağustos 1924), s. 900-905.
- Karasoy, Yakup, “Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2003), s. 1-23.
- Kâtip Çelebi, *Cihannüma*. İstanbul: y.y, 1141.
- Kazıcı, Ziya, “Esnaf Teşkilatı (Ahilik)”, *Diyanet Dergisi*, 17/3 (1978), s. 250-255. Köse, Şükrü, “Eski Umum Müdürlerimizden Yusuf Ziya Paşa”, *Orman ve Av*, Yıl 27, XXXVII/12 (Aralık 1965), s. 14-17.
- Kuşoğlu, Sevinç, *Osmanlı'nın Valide Sultanları Hüznün ve İhtişamın Anneleri*. İstanbul: Bişge Kültür Sanat, 2012.
- Mehmet Murad, *İstikbal*, 7 Şubat 1921.
- Pazan, İbrahim, *Padişahın Anneleri-Eserleriyle Valide Sultanlar*. İstanbul: Babıali Kültür, 2007.
- Safa, İsmail Safa, *Mevlid-i Pederi Ziyaret*. İstanbul: Alem Matbaası, 1312.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûsü'l-A'lâm*, c. II. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Sayıl, Mustafa Kemal, *Trabzon'a Işık Tutan Anılar / Mustafa Kemal Sayıl'ın Trabzon Anıları 1900-1950*. haz. Mehmet Akif Bal. İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2011.
- Sevük, İsmail Habib, *Yurddan Yazular*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943. Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi / İlk Türkçe Şehir Tarihi*. ed. İ. Hacifettahoğlu. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- Şeker, Mehmet, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Tekindağ, Şahabettin, “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri”, *Tarih Dergisi*, XIII/17 (1963), s. 43-76.
- Tellioğlu, İbrahim, *Osmanlı Hâkimiyetine kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*. Trabzon: Serander Yayınları, 2004.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Yılmaz, Özgür, *Batılı Seyyahlara Göre Trabzon (1808-1878)*. Trabzon: KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Zorlu, Tülay, “Trabzon Gülbahar Hatun ve Emir Mehmet Türbeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 75/35 (2011), s. 215-233.

WEB Kaynakça

- URL1: http://hdl.handle.net/10020/96r14_ref8409_j5g; http://hdl.handle.net/10020/96r14_ref8462_w2n
- URL2: <https://gramho.com/explore-hashtag/%C5%9Fehirtarihi>